

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MƏRKƏZİ BANKI

PUL SİYASƏTİ İCMALI

Yanvar – Sentyabr 2018

İcmalın əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının (AMB) cari makroiqtisadi vəziyyəti barədə təhlillərini və həyata keçirilən pul siyasəti barədə məlumatları geniş oxucu kütləsinə çatdırmaqdır. İcmal rüblük əsasda ictimaiyyətə açıqlanır.

Bakı – 2018

MÜNDƏRİCAT

ABREVIATURALAR

Xülasə	4
I. Qlobal iqtisadi mühit və xarici sektor	5
1.1. Qlobal iqtisadiyyatda meyillər	5
1.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının xarici sektoru üzrə proseslər	14
II. Azərbaycanda makroiqtisadi proseslər	18
2.1. Məcmu daxili tələb	18
2.2. Məcmu təklif və məşğulluq	22
2.3. İnflyasiya	24
III. Pul və məzənnə siyasəti	28
3.1. Valyuta bazarı və manatın məzənnəsi	28
3.2. Pul siyasəti alətləri	31
3.3. Pul təklifi	34
İstifadə olunmuş qrafik və cədvəllər	36

ABREVIATURALAR

AMB	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
AİB	Asiya İnkişaf Bankı
ASEAN	Cənubi-Şərqi Asiya Ölkələri
AYİB	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
BƏT	Beynəlxalq Əmək Təşkilatı
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BOKT	Bank olmayan kredit təşkilatı
BXİ	Birbaşa Xarici İnvestisiyalar
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
FES	Federal Ehtiyatlar Sistemi
İEOÖ	İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr
İEÖ	İnkişaf Etmiş Ölkələr
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
İQİ	İstehlak Qiymətləri İndeksi
KİQİ	Kənd Təsərrüfatı Məhsullarının İstehsalçı Qiymətləri İndeksi
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
NEM	Nominal Effektiv Məzənnə
MBK	Məcmu Buraxılış Kəsiri
OPEC	Neft İxrac Edən Ölkələrin Təşkilatı (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
REM	Real Effektiv Məzənnə
RSM	Real Sektorun Monitorinqi
SİQİ	Sənaye Məhsullarının İstehsalçı Qiymətləri İndeksi
SKMF	Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu
UNCTAD	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı (United Nations Conference of Trade and Development)
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
ÜTT	Ümumdünya Ticarət Təşkilatı

XÜLASƏ

2018-ci ilin 9 ayında Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik qorunmuş və iqtisadi aktivlikdə müsbət dinamika saxlanılmışdır.

Qlobal maliyyə bazarlarında risk səviyyəsinin və qeyri-müəyyənliklərin artmasına baxmayaraq beynəlxalq konyunktur Azərbaycan üçün əlverişli olmuşdur.

Cari ilin ötən dövründə inflyasiya aşağı birrəqəmli səviyyədə və hədəf intervalından aşağıda olmaqla azalma trendini qoruyub saxlamışdır. İnflyasiyanın azalması əhalinin real gəlirlərinin artımını dəstəkləyir, ölkədə ümumi biznes mühitini və gözləntiləri yaxşılaşdırır.

Dövr ərzində tədiyə balansının yaxşılaşması davam etmişdir. Tədiyə balansının yaxşılaşmasını neftin əlverişli qiyməti və ölkənin qeyri-neft sektoru üzrə ixrac potensialının yüksəlməsi şərtləndirir. İxracın yüksək templə artması şəraitində ticarət balansının müsbət saldosunun ÜDM-ə nisbəti ikirəqəmli həddə çatmışdır. Ticarət tərəfdaşı olan bəzi ölkələrdə milli valyutaların ucuzlaşması Azərbaycanın xarici ticarət balansına əhəmiyyətli təsir göstərməmişdir. Xarici sektor göstəricilərinin yaxşılaşması nəticəsində daxili valyuta bazarında tarazlıq qorunmuş və ölkənin strateji valyuta ehtiyatları artmaqda davam etmişdir.

Dövr ərzində Mərkəzi Bank ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunmasına yönəldilmiş pul siyasətini həyata keçirmişdir. Monetar şəraitin tarazlı yumşaldılması tədbirləri qiymət sabitliyi ilə iqtisadi artıma dəstək arasında balans yaratmağa xidmət etmişdir. Siyasət qərarları qəbul edilərkən pul siyasətinin transmissiya xüsusiyyətləri və potensial risklər də nəzərə alınmışdır.

Əldə olunmuş makroiqtisadi sabitlik iqtisadi artıma münbit şərait yaratmışdır. İqtisadi artım xarici tələbin və dövlət investisiyalarının artması, əhalinin real gəlirlərinin yüksəlməsi ilə dəstəklənmişdir. İqtisadi artım əsasən qeyri-neft sektorunun ticari sahələri – sənaye və kənd təsərrüfatı hesabına artmışdır ki, bu da şaxələnmə istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlərin nəticəsidir.

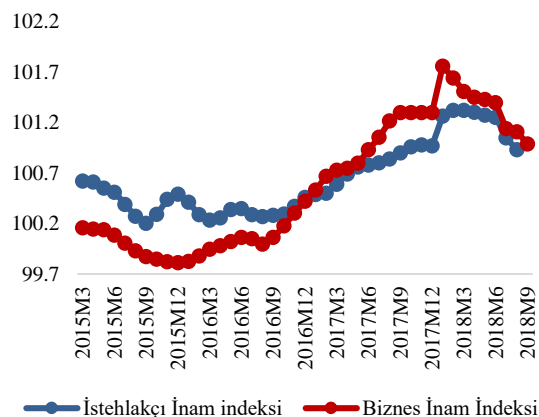
I. QLOBAL İQTİSADI MÜHİT VƏ XARİCİ SEKTOR

1.1 Qlobal iqtisadiyyatda meyillər

2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında qlobal iqtisadi artım göstəricilərinin yaxşılaşması tempi zəifləsə də davam etmişdir. İqtisadi aktivlik qlobal ticarət və investisiya axınlarının dinamikasında da özünü göstərmişdir. Aktivliyə baxmayaraq qlobal iqtisadiyyat üçün hələ də müəyyən risklər qalmaqdadır. Ticarət gərginliyinin yüksəlməsi və qlobal ticarət sistemindən uzaqlaşma əsas təhlükələrdəndir.

Qlobal iqtisadi artım. Qlobal iqtisadi aktivlik 2018-ci ilin əvvəlində yüksək olsa da, II rübdən etibarən ABŞ və Çin arasında ticarət müharibələri fonunda zəifləyərək 2017-ci ildəki səviyyədə davam etmişdir. Bunu İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) ölkələri üzrə istehlakçı və biznes inam indekslərinin dinamikası təsdiq edir.

Qrafik 1. İƏİT ölkələrində biznes və istehlak inam indeksləri

Mənbə: İƏİT

2018-ci ilin ötən dövrü ərzində biznes inam indeksi və istehlakçı inam indeksi aşağı düşmüşdür ki, bu da iqtisadiyyatda aktivliyin yüksəlməsi tempinin nisbətən zəiflədiyini göstərir.

İEÖ-də iqtisadi aktivlik potensial səviyyədən yuxarı olaraq qalır. Genişlənmiş fiskal stimül tədbirləri İEÖ-də iqtisadi aktivliyə əlavə dəstək verməkdədir. İki illik tsiklik artım fazasında olan İEÖ-də pul siyasətinin sərtləşdirilməsinə baxmayaraq fiskal stimül tədbirlərinin genişlənməsi səbəbi ilə iqtisadiyyatın genişlənməsi davam edir.

Aparıcı İEO-dən ABŞ, Yaponiya və Avropa arasında iqtisadi artım templəri arasındakı fərq genişlənir. İlkin qiymətləndirmələrə ¹ görə III rübdə ÜDM ABŞ-da 3.5% və Avrozonada 1.7% artmışdır. Yaponiyada isə II rübdə 1.3 artım qeydə alınmışdır.

İnkişaf etməkdə olan bazarlara gəldikdə, ASEAN, Şərqi və Cənubi Asiyada iqtisadi dinamika pozitiv qalmış, güclü daxili tələbat və əmək bazarı ilə dəstəklənmişdir. Şərqi Avropadakı iqtisadiyyatlarının çoxu Türkiyədəki iqtisadi vəziyyətin mənfi təsirlərinə baxmayaraq, Avropa Birliyindən gələn güclü tələbin dəstəyi ilə sağlam böyüməyi bacarmışdır. Latın Amerikasında iqtisadi fəaliyyət Argentina, Braziliya və Venesuela kimi mühüm iqtisadiyyatlarda siyasi və maliyyə qeyri-sabitliyi ilə davam etmişdir. Orta Şərq, Şimali Afrika və Sub-Sahara Afrika bölgələri isə əsas ixrac mallarının yüksək qiymətlərindən

faydalanmışdır. İqtisadi artım templəri üzrə bərabərsizlik İEO üzrə də müşahidə edilir. Artan neft qiymətləri, ticarətdə proteksionizm meyilləri ilə bağlı gözləntilərin dəyişməsi, ölkələr arasında ticarət müharibələri və geosiyasi qeyri-müəyyənliklər buna başlıca səbəblər olmuşdur. Qiymətləndirmələrə görə III rübdə Çində ÜDM-in artımı 6.5% olmuşdur. 2018-ci ilin II rübündə Rusiyada, Türkiyədə, MDB ölkələrində iqtisadi artım müvafiq olaraq, 1.9%, 5.2% və 2.4% təşkil etmişdir.

Məşğulluq. Bir çox ölkələr üçün məşğulluğun artırılması və işçi qüvvəsini keyfiyyətli işlə təmin etmək əsas prioritetlərdən biri olaraq qalmaqdadır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) 2018-ci il may hesabatına əsasən qlobal işsizlərin sayı 192.7 milyon nəfərdir. Bu isə qlobal işsizliyin 5.6% olması deməkdir. İşçi qüvvəsindəki artıma baxmayaraq,

¹ İqtisadi Təhlil Bürosu (BEA), Eurostat və OECD statistikası

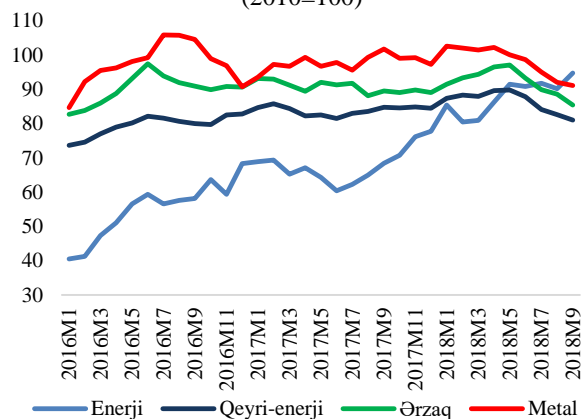
xüsusilə, İEÖ-lərdə iqtisadi fəallığın artması ilə bağlı 2018-ci ilin sonuna qlobal işsizliyin 5.5%-dək enməsi gözlənilir. Sentyabr ayında ABŞ-da işsizlik səviyyəsi 3.7% təşkil etmişdir ki, bu da bazar gözləntisindən aşağıdır. Yaponiyada sentyabrda işsizlik səviyyəsi gözləntilərdən aşağı olaraq 2.3% təşkil etmişdir. Avrozonada isə bu göstərici sentyabr ayında 8.1% səviyyəsinə düşmüşdür.

Dünya Bankının hesablamalarına əsasən növbəti 10 il ərzində işsizlik səviyyəsini aşağı salmaq və gənclərin əmək bazarına daxil olmasını təmin etmək məqsədilə 600 milyondan çox yeni iş yerləri yaradılmalıdır.

Qlobal əmtəə qiymətlərinin dəyişimi və inflyasiya prosesləri.

Dünya Bankının Əmtəə Bazarları haqda son hesabatına əsasən 2018-ci ilin 9 ayı ərzində enerji qiymətləri 21.9% artmış, qeyri-enerji qiymətləri 4.1%, ərzaq qiymətləri 4.1%, qiymətli metal qiymətləri isə 6.4% azalmışdır.

Qrafik 2. Əmtəə qiymətləri indeksi (2010=100)

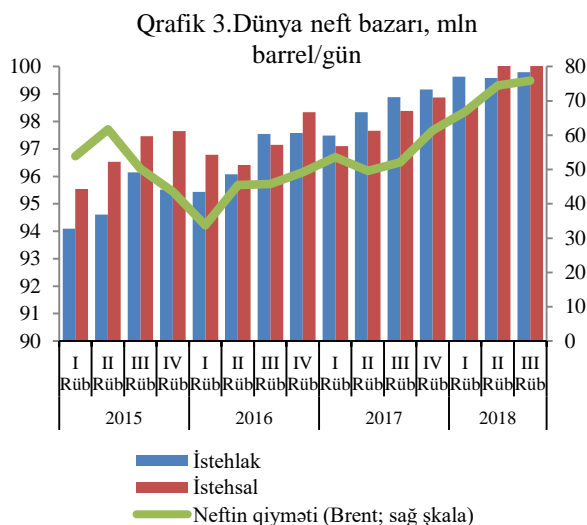

Mənbə: Dünya Bankı

Qeyri-enerji əmtəə qiymətlərində ən çox ucuzlaşma kənd təsərrüfatı məhsullarında olmuş və 3.6% təşkil etmişdir.

Qiymətli metallardan qızılın qiyməti cari ilin ötən dövrü ərzində 8.7% aşağı düşmüşdür.

Enerji qiymətlərindəki artım əsasən neft qiymətlərindəki artımdan qaynaqlanmışdır. Brent markalı neftin qiyməti 2018-ci ildə artmağa davam etmiş, III rübün sonunda ilin əvvəli ilə müqayisədə 20% yüksəlmişdir.

Mənbə: Enerji İnformasiya Agentliyi (EİA)

Sentyabrın 23-ü OPEC-in Rusiya da daxil olmaqla digər ölkələrlə görüşündən öncə istehsalın həcmi artıracağı gözləntiləri ilə bağlı neftin qiyməti 3 dollar/barrel bahalaşmışdır. Qiymətdəki bu dəyişimdən əvvəl sentyabr ayı və ondan əvvəlki beş ay boyunca neftin orta qiyməti 70 dollar/barreldən yuxarı səviyyədə olmuşdur.

Ümumilikdə 2018-ci ilin 9 ayı ərzində Brent markalı neftin orta qiyməti 73 ABŞ dolları səviyyəsində olmuşdur ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 38% çoxdur.

2018-ci ilin növbəti aylarında neftin qiymətinin qlobal iqtisadi aktivlikdən əlavə ABŞ-ın nüvə anlaşmasından çəkilməsi və İrana qarşı sanksiyaları, Venesuelada və Meksikada istehsalın həcmi azalması, Nigeriya və Liviyada istehsalın artması, digər OPEC üzvləri və Rusiyanın istehsalın həcminə təsir etmək dərəcəsi asılı olaraq dəyişəcəyi gözlənilir.

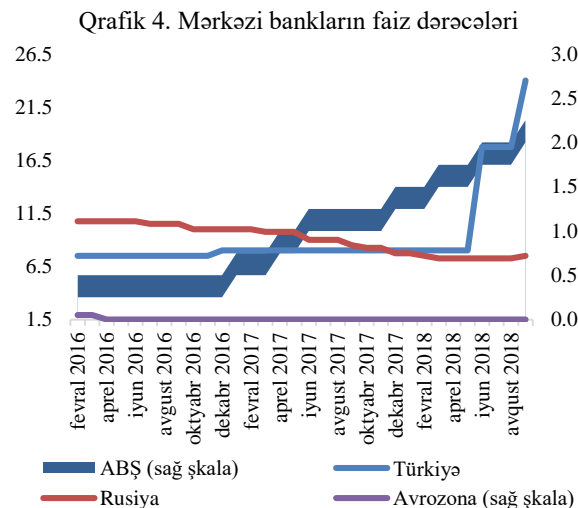
Enerji qiymətlərinin yüksəlməsi bir sıra İEÖ və İEOÖ-də inflyasiyaya artırıcı təsir etmişdir. ABŞ-da inflyasiya dünya əmtəə qiymətlərindən əlavə həm də yeni iş yerlərinin açılması nəticəsində yüksəlmişdir. İEOÖ-də də baza inflyasiya məzənnənin ucuzlaşmasının ötürücülük effekti və yanacaq qiymətlərinin yüksək təsiri fonunda artmışdır.

Qlobal maliyyə bazarları və pul siyasəti. Hesabat dövründə qlobal maliyyə şərtləri sərtləşsə də iqtisadi artımı dəstəkləmişdir. Buna baxmayaraq İEÖ və İEOÖ arasında əhəmiyyətli

fərqlər olmuşdur. İEÖ-də maliyyə şərtləri yumşaq qalsa da İEOÖ üçün daha da sərtləşmişdir. Buna səbəb pisləşən xarici maliyyə şərtləri və ticarətdəki gərginlik olmuşdur. Nəticədə maliyyə sabitliyi üçün yaxın müddətdə baş verə biləcək risklər artmış və ortamüddətli dövr üzrə maliyyə sabitliyi üçün yüksək borc səviyyəsindən qaynaqlanan mümkün risklər qalmışdır. Əsas ölkələrdə ticarətdəki gərginliyin davam etməsi, artan geosiyasi risklər və siyasətdəki qeyri-müəyyənlik risk gözləntilərinin pisləşməsinə, qlobal kapital bazarlarında genişmiqyaslı korreksiyalara və qlobal maliyyə şərtlərində kəskin sərtləşməyə səbəb ola bilər.

ABŞ və digər ölkələr arasında pul siyasəti vəziyyəti, uzunmüddətli gəlirlik və iqtisadi artım arasındakı fərqlər dövr ərzində ABŞ dollarının məzənnəsinin bahalaşmasına səbəb olmuşdur. Bundan əlavə zəif makroiqtisadi fundamentallar və böyük

siyasi qeyri-müəyyənlik fonunda ölkələrdə yerli təzyiqlər də yaranmışdır.

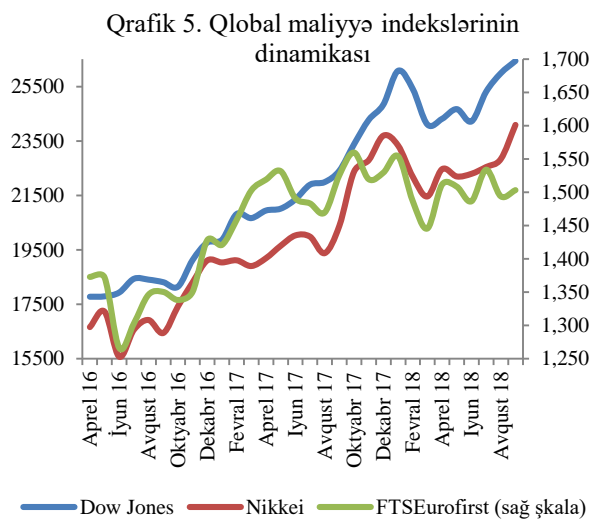

Mənbə: <http://www.global-rates.com>

Bazar gözləntilərinə uyğun olaraq sentyabr ayında FES faiz dərəcəsinə 2-2.25% aralığına qaldırmışdır. İqtisadi artımın davam etməsi və böyük həcmdə fiskal stimulyasiya tədbirləri özəl sektorun aktivliyinə müsbət təsir etmiş və FES tərəfindən 2018-ci ilin qalan dövründə və 2019-cu ildə də yenidən faiz artımının mümkünlüyü haqqında signal verilmişdir.

ABŞ-da pul siyasətinin sərtləşdirilməsi beynəlxalq kapital axınlarının istiqamətini İEOÖ-dən İEÖ-ə tərəf dəyişməkdə davam edir.

Xüsusilə, bir çox İEOÖ-də valyuta bazarlarındakı təzyiq səbəbindən qeyri-rezident portfel investisiya axınları 2017-ci ildə və 2018-ci ilin əvvəlində güclü olsa da sonradan azalmağa başlamışdır. Türk lirəsi və Argentina pesosunun ucuzlaşması investorların gözləntilərinə mənfi təsir etmiş və investisiyanın bu ölkələrdən çıxışına səbəb olmuşdur.

Mənbə: Reuters

Avrozonada və digər başlıca iqtisadiyyatlarda siyasi qeyri-müəyyənlik fonunda güclü risk iştahası və yumşaq pul siyasəti səbəbi ilə maliyyə şərtləri nisbətən əlverişli olmuşdur. İtaliyada siyasi qeyri-

müəyyənlik banklara dövlət zəmanətinin verilməsinə yenidən nəzər yetirməyə səbəb olmuş, Birləşmiş Krallıqda “Brexit”-lə bağlı son tarixin yaxınlaşması və heç bir tədbirin görülməməsi ilə əlaqədar olaraq funtsterlin qin məzənnənəsində volatillik artmışdır. Deflyasiya risklərinin yayılmasını nəzərə alaraq Avropa Mərkəzi Bankı aktiv alış proqramının 2018-ci ildə sona yetiriləcəyini elan etmişdir. Lakin artım tempinin azalacağı səbəbi ilə bank tərəfindən siyasət faiz dərəcəsinin hazırkı səviyyəsinin 2019-cu ilin ən azı yaya qədər qorunacağı bildirilmişdir. Bu da gözləniləndən daha yumşaq pul siyasətinin davam etdirilməsinə işarə edir. 2018-ci ilin sonunda bitməsi gözlənilən proqrama uyğun olaraq aktiv alışının tədricən azaldılaraq 30 milyard avrodan 15 milyard avroya endiriləcəyi gözlənilir.

Digər İEOÖ-dən Yaponiya Mərkəzi Bankı uzadılmış dövr üzrə çox aşağı faiz dərəcəsinə dəstəkləyən yumşaq pul siyasəti yürüdəcəyini bəyan

etmişdir. Kanada Mərkəzi Bankı iyulda faiz dərəcəsini 25 faiz bəndi, İngiltərə Mərkəzi Bankı isə avqustda son onillikdə ikinci dəfə olaraq faiz dərəcəsini qaldırmışdır.

İEOÖ üzrə məzənnə tərəddüdləri əsas fundamentallar və gələcək siyasət istiqamətindən asılı olaraq baş vermişdir.

İEOÖ arasında Argentina və Türkiyədə bazar təzyiq altında olmuşdur. Argentinada qlobal maliyyə şərtləri, yerli korrupsiya skandalı, BVF ilə birlikdə həyata keçirilən stabilizasiya planının reallaşdırılması üzrə qeyri-müəyyənlik maliyyə bazarında volatilliyə səbəb olmuşdur. Qısamüddətli faiz dərəcəsinin 2000 faiz bəndi artması və məcburi ehtiyat normasının qaldırılmasına baxmayaraq Argentina pesosunun real effektiv məzənnəsi fevral-sentyabr ayları ərzində 40% ucuzlaşmışdır. Türkiyə ilə ABŞ arasındakı siyasi gərginlik lirənin fevral-sentyabr aylarını əhatə edən dövrü üzrə real effektiv məzənnəsinin 27%

ucuzlaşmasına səbəb olmuşdur. Buna cavab olaraq hökumət xarici valyutada likvidliyi artırmaq üçün məcburi ehtiyat normalarını aşağı salmış və bankların svop və forvard əməliyyatlarını məhdudlaşdırmışdır.

İndoneziya, Meksika, Filippin, Hindistan kimi aparıcı İEOÖ-də mərkəzi banklar məzənnə və inflyasiya təzyiqləri səbəbindən faiz dərəcələrini yüksəltmişlər. Çin Mərkəzi Bankı isə faiz dərəcəsini saxlamaq üçün məcburi ehtiyat normasını aşağı salmışdır.

Sentyabr ayının ortalarında ABŞ dollarının real effektiv məzənnəsi artan faiz dərəcəsi və artım templəri arasındakı fərqlərə görə 6.5% möhkəmlənmişdir. Avro, funt-sterlinq, yenin real effektiv məzənnəsi sabit qalmış və bu da digər İEOÖ-də məzənnələrin ucuzlaşmasına təsir etmişdir. ABŞ dolları dövr ərzində avroya qarşı 2.6%, türk lirəsinə qarşı 58%, İran rialına qarşı 17.5%, Çin yuanına qarşı 5.6% möhkəmlənmişdir.

2018-ci ilin ötən dövründə kriptovalyuta bazarında da volatillik müşahidə olunmuşdur. Bitcoinin (XBT) qiyməti 9 ay ərzində 50.7% aşağı düşmüşdür. Bitcoinin qiyməti müşahidə olunan ən pik səviyyəsi - 20000 ABŞ dollarından iyun ayının sonunda 5890 ABŞ dollarına qədər enmişdir ki, bu da 70% azalma deməkdir. Ethereum, XRP (Ripple) və Litecoin kimi digər kriptovalyutaların qiymətlərində də son aylarda eyni trend müşahidə olunur.

Proqnozlar. Oktyabr ayında yenilənmiş “Qlobal İqtisadi Perspektivlər” hesabatına əsasən BVF 2018-19-cu illər üçün optimist qlobal iqtisadi artım proqnozlarını saxlamışdır (3.7%). İyul hesabatına nəzərən qlobal artım proqnozu 0.2 faiz bəndi düşmüşdür.

İEO-də iqtisadi artımın 2018-ci ildə 2.4%, 2019-cu ildə 2.1% təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Bu proqnoz aprel hesabatı ilə müqayisədə 0.1 faiz bəndi aşağıdır ki, bu da Avrozona və

Yaponiyada bir neçə rüb davam edən potensial iqtisadi artımın gözləniləndən daha çox aşağı düşməsi ilə əlaqədardır. Eyni zamanda, ABŞ-da uzun sürən potensialdan artıq artım dövründən sonra pul siyasətində normallaşma və fiskal konsolidasiya gözləntiləri 2019-cu il artım proqnozuna mənfi təsir etmişdir.

Cədvəl 1. İqtisadi artım proqnozları

	2018	2019
Dünya	3,7	3,7
İEO	2,4	2,1
<i>ABŞ</i>	2.9	2.5
<i>Avrozona</i>	2.0	1.9
<i>Yaponiya</i>	1,1	0,9
İEOÖ	4.7	4.7
<i>Rusiya</i>	1,7	1,8
<i>Çin</i>	6,6	6,2
<i>MDB</i>	2,3	2,4

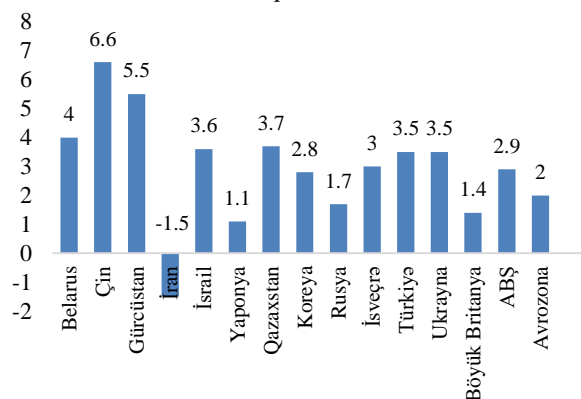
Mənbə: BVF, Qlobal İqtisadi Perspektivlər hesabatı, Oktyabr yenilənməsi, 2018

İEOÖ iqtisadi artım artan neft qiymətləri, dolların möhkəmlənməsi, ABŞ-ın ticarət tərəfdaşlarına qarşı tətbiq etdiyi idxal tarifləri və geosiyasi konfliktlərdən təsirlənəcəkdir. 2018 və 2019-cu illər üzrə İEOÖ-də iqtisadi artımın eyni səviyyədə (4,7%) qalacağı

proqnozlaşdırılır. Lakin bu ölkələr arasında iqtisadi artım üzrə fərq artmaqdadır. Bu, bir tərəfdən neft ixracatçıları üçün olan əlverişli mühit, digər tərəfdən isə bəzi ölkələrdə kapital qaçışı, devalvasiya təzyiqləri, geosiyasi konflikt, və ABŞ-ın tətbiq etdiyi proteksionist tədbirlərinin təsirini əks etdirir. Əmtəə ixracatçısı olan ölkələrdə də bərpa prosesinin növbəti iki il ərzində davam edəcəyi gözlənilir.

Azərbaycanın ticarət tərəfdaşı olan ölkələrdə də iqtisadi artım perspektivləri optimist olaraq qalır. Lakin avqust ayında əsas tərəfdaşlardan olan Türkiyədə sərt devalvasiya nəticəsində BVF-nun Türkiyə üçün 2019-cu il artım proqnozu aprel hesabatına nəzərən əhəmiyyətli düşmüşdür.

Qrafik 6. Azərbaycan ticarət tərəfdaşları üzrə iqtisadi artım, %

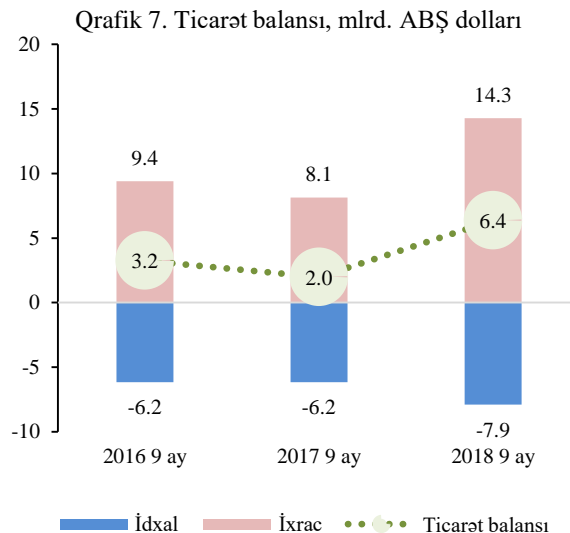
Mənbə: BVF, *Qlobal İqtisadi Perspektivlər hesabatı*, Oktyabr yenilənməsi, 2018.

Azərbaycanın ticarət tərəfdaşları olan ölkələrdə 2018-ci ildə iqtisadi artımın orta hesabla 2.6%, 2019-cu ildə 1.8% (qeyri-neft ixrac çəkili) olacağı proqnozlaşdırılır. Bunun Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoru üzrə həm ticarət, həm də investisiya axınlarına müsbət təsir edəcəyi gözlənilir.

1.2 Azərbaycan iqtisadiyyatının xarici sektoru üzrə proseslər

2018-ci ilin 9 ayında Azərbaycanın xarici sektor göstəriciləri yaxşılaşmaqda davam etmişdir. Bu yaxşılaşma ölkənin qeyri-neft ixrac potensialının güclənməsi və əlverişli beynəlxalq konyunkturla dəstəklənmişdir.

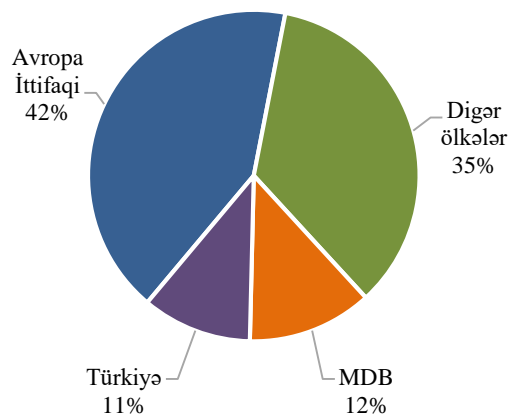
Dövlət Gömrük Komitəsinin (DGK) məlumatlarına əsasən 2018-ci ilin 9 ayında xarici ticarət dövriyyəsi 22.2 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bunun da 14.3 mlrd. ABŞ dolları (və ya 64.4%-i) ixracın, 7.9 mlrd. ABŞ dolları (və ya 35.6%-i) isə idxalın payına düşmüşdür. Xarici ticarət balansında 6.4 mlrd. ABŞ dolları məbləğində və ya ÜDM-in təxminən 19%-i səviyyəsində müsbət saldo əmələ gəlmişdir.

Mənbə: DGK

Dövr ərzində 176 ölkə ilə ticarət əməliyyatları həyata keçirilmişdir.

Qrafik 8. Ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr, 2018-ci ilin 9 ayı, %-lə

Mənbə: DGK

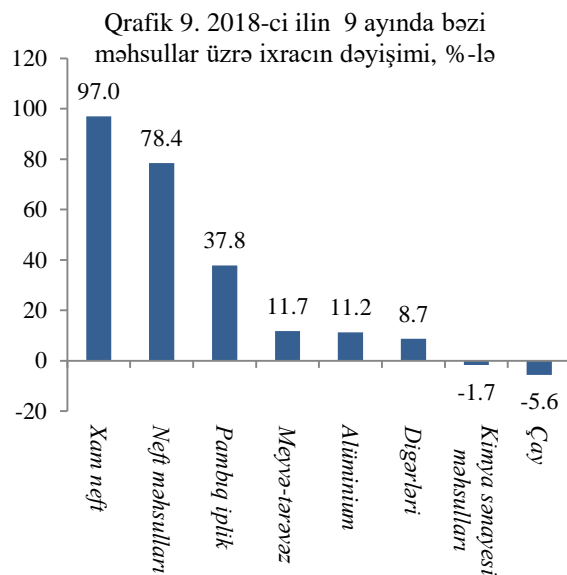
Ticarət dövriyyəsinin 42%-i Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələrinin payına düşmüşdür. Aİ ilə ticarət əlaqələrinin 44%-i İtaliya, 12%-i Almaniya, 8%-i

Çexiya, 6%-i isə Fransa ilə həyata keçirilmişdir.

MDB ölkələrinin ümumi ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi 12% olmuşdur. Bu istiqamətdə ticarət dövriyyəsinin 63%-i Rusiya, 19%-i Ukraynanın payına düşmüşdür.

Ticarət əlaqələrinin 35%-i digər ölkələrlə saxlanılmışdır. Bu ölkələr qrupunda əsas tərəfdaşlar Türkiyə (23%), İsrail (10%), Hindistan (8%), Çindir (8%).

Hesabat dövründə əmtəə ixracı 75.3% artmışdır. Artım əsasən ixracda əhəmiyyətli paya malik neft sektoru üzrə olmuşdur. Belə ki, ixracın dəyəri xam neft üzrə 97%, neft məhsulları üzrə 78.4% artmışdır.

Mənbə: DGK

Qeyri-neft sektoru üzrə ixracda da artım müşahidə olunmuşdur. Belə ki, ixracın həcmi elektrik enerjisi üzrə 64.6%, pambıq iplik üzrə 37.8%, meyvə-tərəvəz üzrə 11.7%, alüminium üzrə 11.2% artmışdır.

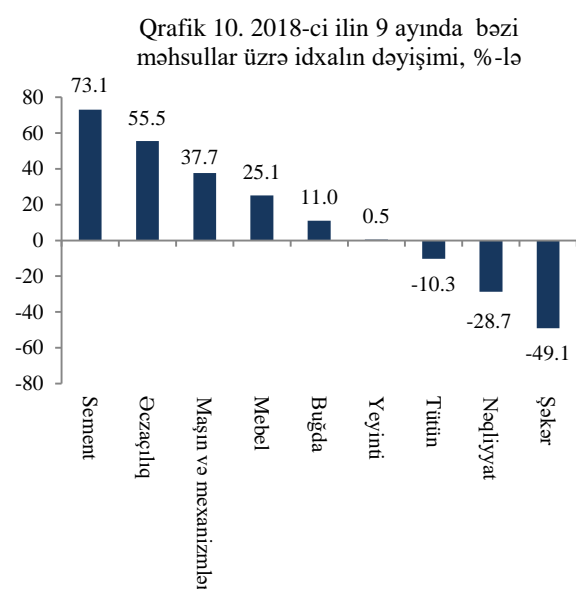
Dövr ərzində ixracda əsas tərəfdaşlar İtaliya (26.9%), Türkiyə (8.8%), İsrail (7%), Hindistan (5.3%), Çexiya (4.7%), Almaniya (4.4%) kimi ölkələr olmuşdur.

2018-ci ilin 9 ayında əmtəə idxalı 28% artmışdır. O cümlədən, dövlət sektoru üzrə əmtəə idxalı 96% artaraq 1.6 mlrd.manat, özəl sektor üzrə isə

16.2% artaraq 5.9 mlrd. manat olmuşdur.

İdxal olunmuş məhsulların 15.8%-i Rusiya, 14.2%-i Türkiyə, 10.3%-i Çin, 6.1%-i Almaniya, 4.9%-i ABŞ, 4%-i Ukrayna, və 3.3%-i Yaponiya kimi ölkələrinin payına düşmüşdür.

Dövr ərzində idxal maşın və mexanizmlər üzrə 38% artmış, şəkər, tütün, nəqliyyat vasitələri və onların hissələri üzrə isə azalmışdır.

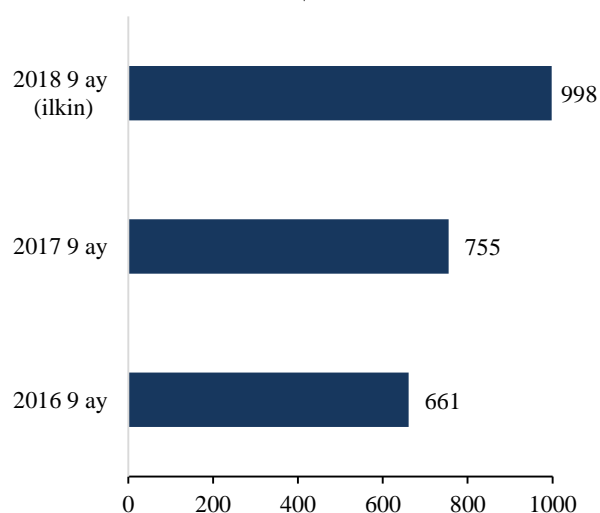

Mənbə: DGK

2018-ci ilin 9 ayında iqtisadi tərəfdaş ölkələrində iqtisadi artımın davam etməsi qeyri-neft ixracı ilə

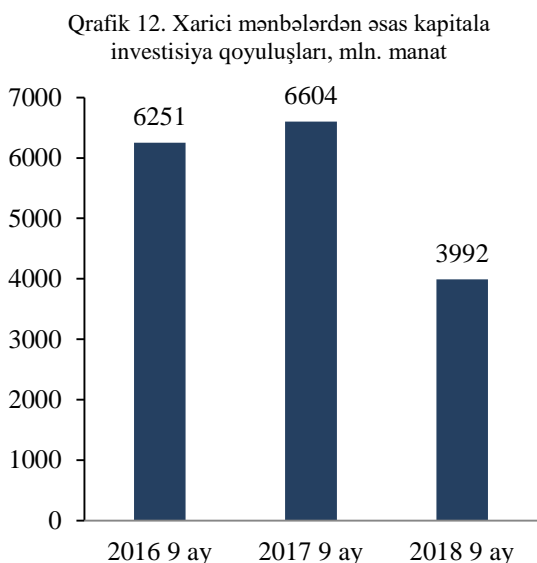
yanışı ölkəyə daxil olan pul baratlarının dinamikasına da təsir etmişdir. İlk rəqəmlərə əsasən 2018-ci ilin 9 ayında ölkəyə daxil olan pul baratları 998 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Qrafik 11. Ölkəyə daxil olan pul baratları, mln. \$

Mənbə: AMB

Hesabat dövründə də ölkədə xarici müəssisə və təşkilatlar tərəfindən əsas kapitalla investisiya axınları davam etmişdir. DSK-nın məlumatına görə xarici mənbələrdən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi 2018-ci ilin 9 ayında 4 mlrd. manat ekvivalentində olmuşdur ki, bu da əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların 39%-ni təşkil edir.

Mənbə: DSK

Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitin çox hissəsi Böyük Britaniya, Türkiyə, Rusiya, İran, ABŞ, Yaponiya, Malaziya, İsveçrə, və Çexiya sərmayədarlarına məxsus olmuşdur.

Xarici sektordakı müsbət proseslər özünü xarici valyuta ehtiyatlarının dinamikasında da biruzə vermişdir. Belə ki, 2018-ci ilin 9 ayının sonuna ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 45.1 mlrd. ABŞ dolları təşkil edərək 32 aylıq mal və xidmət idxalına kifayət etmiş və xarici dövlət borcunu 3 dəfə üstələmişdir.

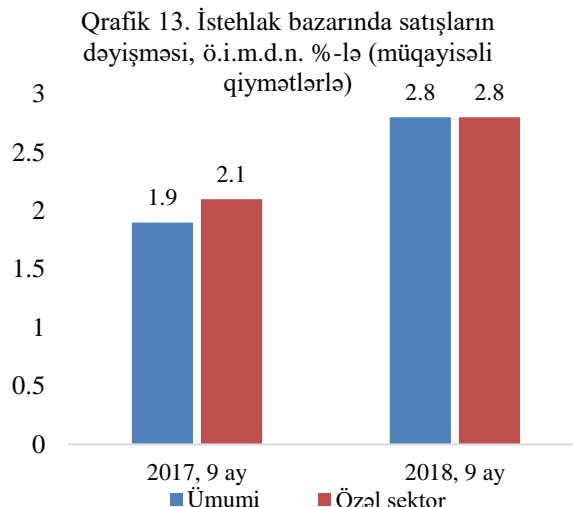
II. AZƏRBAYCANDA MAKROİQTİSADİ PROSESLƏR

2.1. Məcmu daxili tələb

2018-ci ilin 9 ayında iqtisadi artımın əsas hərəkətverici qüvvəsi daxili tələb amilləri olmuşdur.

İstehlak xərcləri. İstehlak xərclərinin artımı 2018-ci ilin 9 ayında da davam etmişdir.

Dövr ərzində istehlakçıların tələbatlarının ödənilməsi məqsədilə istehlak bazarında satılmış əmtəə və xidmətlərin həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 2.8% artaraq 33.5 mlrd. manata çatmışdır. Təsərrüfat subyektləri tərəfindən satılmış məhsulların və göstərilmiş xidmətlərin 96%-i özəl sahibkarlıq subyektləri tərəfindən yaradılmış, onun da 48.4%-i fərdi sahibkarların payına düşmüşdür.

Mənbə: DSK

Hesabat dövründə hər bir istehlakçı orta hesabla ayda 379.2 manatlıq və ya 2017-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 16.6 manat daha çox əmtəə və ödənişli xidmətlərdən istifadə etmişdir.

2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında pərakəndə ticarət dövriyyəsinin həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.7% artaraq 26.2 mlrd. manata çatmışdır. Ərzaq məhsulları üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 2.1%, qeyri-ərzaq məhsulları üzrə dövriyyə isə 3.3% artmışdır.

2018-ci ilin 9 ayında istehlakçıların pərakəndə ticarət

şəbəkələrində xərclədiyi vəsaitin 50%-i qida məhsulları, içkilər və tütün məmulatlarının alınmasına sərf edilmişdir. Bu istiqamət üzrə xərclər ötən ilin müvafiq övrü ilə müqayisədə 2.1% artmışdır. Qeyri-ərzaq məhsullarının satışı isə ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 3.3% artmışdır. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə toxuculuq, geyim və ayaqqabı sahəsinə sərf olunan xərclər 3.4%, elektrik malları və mebel sahəsinə 2.8%, telekommunikasiya sahəsinə 2.1%, digər qeyri-ərzaq malları sahəsinə sərf olunan xərclər isə 3.8% artmışdır.

Cədvəl 2. Ticarət şəbəkələrində xərc istiqamətlərinin payı, %-lə

Xərc istiqaməti	Xüsusi çəki, %-lə	
	2017 9ay	2018 9ay
<i>Qida məhsulları, içkilər və tütün məmulatları</i>	50.7	50.0
<i>Toxuculuq malları, geyim və ayaqqabılar</i>	18.1	18.2
<i>Elektrik malları və mebel</i>	6.3	6.3
<i>Kompyuterlər, telekommunikasiya avadanlıqları və digər məmulatlar</i>	0.7	0.8

<i>Əczaçılıq və tibbi mallar</i>	1.4	1.4
<i>Avtomobil yanacağı</i>	5.1	5.7
<i>Digər qeyri-ərzaq malları</i>	17.7	17.6

Mənbə: DSK

Dövr ərzində hər bir istehlakçı fərdi istehlak məqsədi ilə pərakəndə ticarət müəssisələrində qida məhsulları, içkilər və tütün məmulatları üçün orta hesabla ayda 148.8 manat, qeyri-ərzaq malları üçün isə 147.5 manat vəsait sərf etmişdir.

2018-ci ilin 9 ayında ictimai iaşə dövriyyəsi 6% artmışdır. Özəl sektorda ictimai iaşə dövriyyəsinin 41,8%-i müəssisələrin, 58,2 %-i isə bu sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin payına düşmüşdür. Həmçinin dövr ərzində əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin dəyəri real ifadədə 2.6% artaraq 6.3 mlrd. manata çatmışdır. Adambaşına düşən pullu xidmət istehlakı ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən nominal olaraq 4.3% artmışdır.

Əhalinin nominal gəlirlərinin artımı hesabat dövründə istehlak

tələbini dəstəkləyən başlıca amil olmuşdur. Belə ki, 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında əhalinin pul gəlirləri nominal olaraq ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 9.5% artmış və 39.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. Əhalinin adambaşına düşən pul gəlirləri 8.5% artmaqla 4046.7 manata çatmışdır. Əhalinin sərəncamında qalan gəlirlər isə 10% artımla 36.5 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Yanvar-sentyabr aylarında iqtisadiyyatda mizlə çalışan işçilərin nominal orta aylıq əmək haqqı ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.8% artaraq 540.5 manat təşkil etmişdir. Dövlət müəssisələrində çalışan işçilərin əmək haqqı 429.3 manat, özəl müəssisələrdə çalışanların isə 692.6 manat olmuşdur.

İstehlak tələbinin komponentlərindən biri olan ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərdə 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında 9.7% artım müşahidə olunmuşdur. Dövrün sonuna ev təsərrüfatları üzrə

kredit portfelinin həcmi 5 mlrd. manata çatmışdır.

2018-ci ilin sentyabr ayında keçirilmiş “Ev təsərrüfatlarının maliyyə davranışları və niyyətləri” sorğusunun nəticələri əsasında hesablanmış İstehlakçı İnamı İndeksinin yaxşılaşması davam etmişdir. Qeyd edək ki, bu göstərici müxtəlif gəlir səviyyəsinə malik ev təsərrüfatları arasında “Ailənin maliyyə vəziyyəti gözləntisi”, “Ölkənin iqtisadi vəziyyətinə dair gözlənti”, “Pul yığılı ehtimalı” və “İşsizlik gözləntiləri”nə dair sorğulara əsaslanır. Təhlillər göstərir ki, son 4 rübdə İstehlakçı İnamı İndeksinin müsbət zonada qalması əsasən ölkənin və ailənin maliyyə vəziyyətinə dair gözləntilərin yaxşılaşması, habelə işsizlik gözləntilərinin aşağı düşməsi ilə əlaqədardır.

Hökumətin xərcləri. Cari ilin 9 ayında dövlət xərcləri daxili tələbin dəstəklənməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Azərbaycan Respublikası

Maliyyə Nazirliyinin məlumatına əsasən 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında dövlət büdcəsinin xərcləri 15666 mln. manat təşkil etmişdir.

İqtisadi təsnifata uyğun olaraq 9 ayda dövlət büdcəsi xərclərinin 34.5%-i və yaxud 5410.1 mln. manatı sosial yönümlü xərclərin (əməyin ödənişi fondu, təqaüd və sosial müavinətlər, dərman və ərzaq xərcləri) maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 11.2% çoxdur.

İnvestisiya xərcləri. 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu 10148.7 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyri-neft sektoruna 5717.3 mln. manat həcmində vəsait yönəldilmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 20.2% çoxdur. Cəmi investisiya qoyuluşlarının 51.6%-i dövlət, 48.4%-i özəl sektorun payına düşmüşdür.

Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların 60.7%-i daxili mənbələr, 39.3%-i isə xarici mənbələr hesabına formalaşmışdır.

Cədvəl 3. İnvestisiya mənbələri, xüsusi çəki, %-lə

	2017, 9 ay	2018, 9 ay
<i>Müəssisə və təşkilatların vəsaitləri</i>	67.5	51.1
<i>Bank kreditləri</i>	12.2	13.6
<i>Büdcə vəsaitləri</i>	12.7	25.7
<i>Büdcədən kənar fondların vəsaitləri</i>	1.4	1.8
<i>Əhalinin şəxsi vəsaiti</i>	5.5	7.0
<i>Sair vəsaitlər</i>	0.7	0.8

Mənbə: DSK

Hesabat dövründə əsas kapitalla yönəldilmiş sərmayənin ümumi həcmində müəssisə və təşkilatların vəsaitləri (51.1%) üstünlük təşkil etsə də, ötən illə müqayisədə büdcə vəsaitlərinin payı 2 dəfəyə qədər artmışdır.

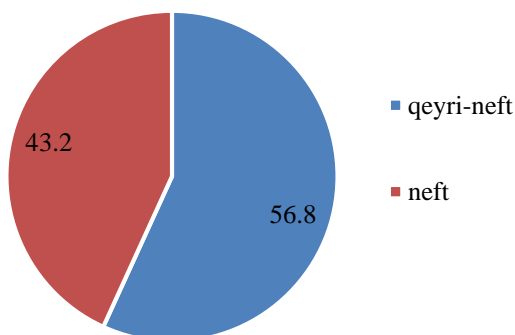
2.2. Məcmu təklif və məşğulluq

İqtisadi aktivlikdə ötən ildə başlanan canlanma 2018-ci ildə də davam etməkdədir.

İqtisadi artım. DSK-nın məlumatına əsasən 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ÜDM real ifadədə 0.8% artmış və nominal olaraq 57.8 mlrd. manat təşkil etmişdir. ÜDM-in əhalinin hər nəfərinə düşən həcmi isə 5889.2 manat olmuşdur.

Hesabat dövründə mədən-çıxarma sənayesində 29 milyon ton əmtəlik xam neft, 13.8 milyard kub metr əmtəlik təbii qaz hasil olunmuşdur. Müvafiq olaraq neft hasilatı 0.7%, qaz hasilatı isə 2.4% artmışdır.

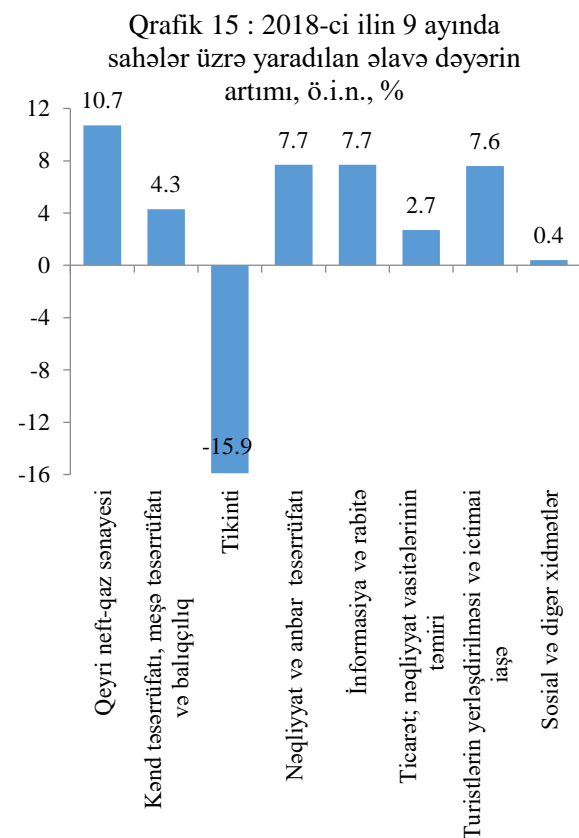
Qrafik 14. İqtisadi artımın sektorlar üzrə bölgüsü, %-lə

Mənbə: DSK

Qeyri-neft sektorunda 2018-ci ilin 9 ayında yaradılan əlavə dəyər 2017-ci ilin müvafiq dövrünə nisbətən real ifadədə 1% artmış və nominal olaraq 32.8 milyard manat təşkil etmişdir. Onun ÜDM-də xüsusi çəkisi 56.8%-ə çatmışdır.

2018-ci ilin 9 ayında qeyri-neft sektorunun əksər sahələri üzrə artım qeydə alınmışdır.

Mənbə: DSK

Dövr ərzində qeyri neft-qaz sənayesində 10.7%, kənd təsər-

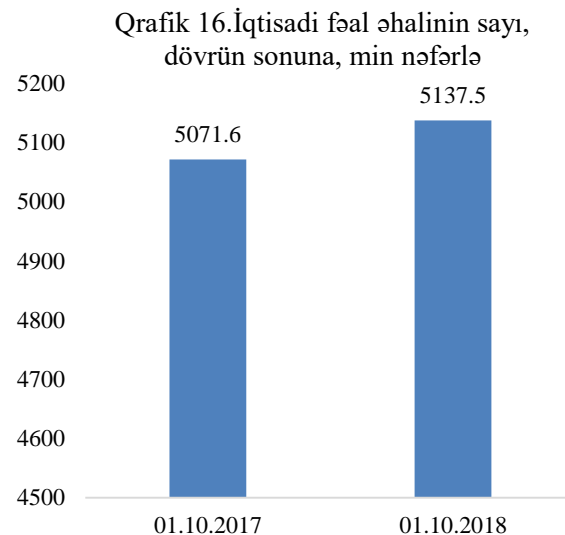
rüfatında isə 4.3% artım müşahidə olunmuşdur.

Mərkəzi Bank tərəfindən real sektorun monitorinqi üzrə aparılan sorğunun nəticələrinə əsasən ötən ilin 9 ayına nəzərən cari ildə qeyri-neft sənayesinin əksər sahələri üzrə, o cümlədən tikinti materiallarının istehsalı, tekstil, maşınqayırma, və digər mineral məhsulların istehsalında canlanma müşahidə olunmuşdur. Bu sahələrdə davam edən aktivlik sahə üzrə ümumi biznes inam indeksinin artmasına imkan vermişdir. Xidmət sektorunun sorğuda əhatə olunan əksər sektorları (rabitə, poçt, nəqliyyat, səhiyyə, otel, turizm) üzrə də biznes inam indeksi yaxşılaşmışdır.

Məşğulluq. 2018-ci ilin sentyabr ayının sonuna ölkədə iqtisadi fəal əhalinin sayı 5137.5 min nəfər təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 66 min nəfər çoxdur.

DSK-nın məlumatına görə, maddə ilə çalışan işçilərin sayı 2018-ci

ilin 1 sentyabr tarixinə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 1% artaraq 1540.3 min nəfər olmuşdur.

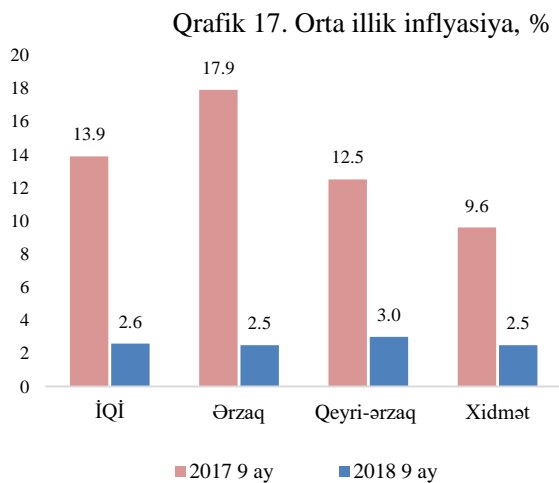
Mənbə: DSK

Müəssisə və təşkilatlarda maddə ilə çalışan işçilərin 23.6%-i məhsul istehsalı sahələrində, o cümlədən, 7.1%-i tikinti, 6.8%-i emal sənayesi, 3.2%-i kənd təsərrüfatında, 2.6%-i su təchizatı və tullantıların emalı, 2.2%-i mədənçıxarma sənayesində fəaliyyət göstərirlər.

2.3. İnflyasiya

2018-ci ilin 9 ayında inflyasiyada azalma meyili davam etmiş, inflyasiya təkrəqəmli səviyyədə sabitləşmişdir. İnflyasiyanın təkrəqəmli səviyyədə sabitlənməsi əhalinin real gəlirlərinin artımını dəstəkləyən mühüm amillərdən biri olmuşdur.

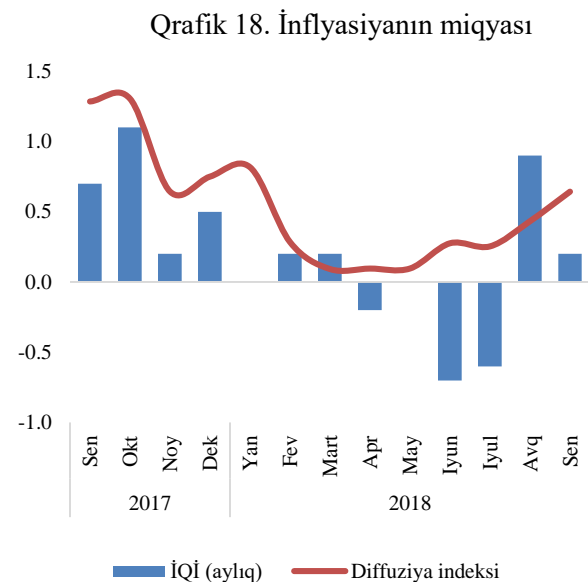
İstehlak Qiymətləri İndeksi (İQİ). DSK-nın məlumatına əsasən 2018-ci ilin 9 ayında orta illik inflyasiya 2.6% təşkil etmişdir. İQİ-nin komponentləri olan ərzaq qiymətləri orta illik 2.5%, qeyri-ərzaq qiymətləri 3.0%, xidmətlər isə 2.5% dəyişmişdir.

Mənbə: DSK

Orta illik inflyasiyanın 1.1% bəndi ərzaq, 0.7% bəndi qeyri-ərzaq, 0.8% bəndi isə xidmətlərin payına düşür.

İstehlak səbətində qiyməti artan və azalan məhsul və xidmətlərin sayındakı fərqi dəyişim dinamikasını göstərən diffuziya indeksi ilin əvvəli ilə müqayisədə azalsa da may ayından yüksəlməyə başlamışdır.

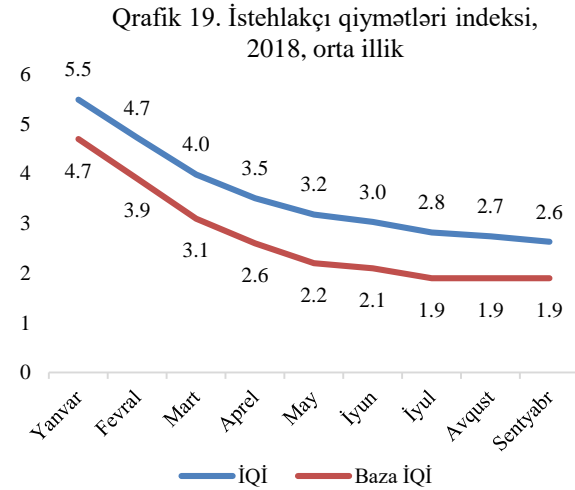

Mənbə: DSK, DSK-nın məlumatları əsasında AMB-nin hesablamaları

Ümumilikdə, 9 ay ərzində 521 adda mal və xidmətdən 160-nın qiyməti azalmış, 41-nin qiyməti isə dəyişməz qalmışdır.

Manatın məzənnəsinin sabitliyi, pul təklifinin optimal səviyyədə idarə olunması, inflyasiya gözləntilərinin azalması inflyasiya tempinin aşağı düşməsinə şərtləndirən başlıca amillərdir. Bütün bunlar dünya əmtəə qiymətlərinin, ticarət tərəfdaşı olan ölkələrdə inflyasiya proseslərinin və bəzi inzibati qiymətlərdə yüksəlişin daxili inflyasiyaya artırıcı təsirini neytrallaşdırmışdır. Dünya ərzaq qiymətləri ilin əvvəlindən bəri artsa da cari ilin iyun ayından etibarən bu göstərici azalma nümayiş etdirir.

Qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsullar və xidmətlər, həmçinin mövsümi xarakter daşıyan kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət dəyişimi nəzərə alınmadan hesablanan orta illik baza inflyasiya 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında 1.9% təşkil etmişdir.

Mənbə: DSK

Qeyd olunduğu kimi, dövr ərzində istehlak qiymətlərinin azalmasına təsir göstərən amillərdən biri gözləntilər olmuşdur. Ev təsərrüfatları və real sektor müəssisələri arasında aparılmış monitorinqlər inflyasiya gözləntilərinin son illər üzrə minimum səviyyədə qaldığını göstərir. Belə ki, Mərkəzi Bank tərəfindən müntəzəm aparılan real sektorunun monitorinqinin nəticələrinə əsasən 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ticarət sektorunda növbəti 3 ay üzrə qiymət gözləntiləri əksər sahələr üzrə azalmış, bu daha çox təsərrüfat mallarının satışı seqmentində özünü

göstərmişdir. Xidmət sektorunda da ümumi gözləntisi əksər sahələr üzrə azalmış, bu daha çox nəqliyyat, otelçilik və səhiyyə seqmentlərində özünü göstərmişdir. Emal sənayesində isə qida və içki, metallurgiya, kimya sənayesi seqmentləri üzrə qiymət gözləntiləri aşağı düşmüş, tikinti materialları, maşınqayırma, plastik kütlə və toxuculuq sahəsində isə artmışdır. Tikinti sektorunda ümumilikdə qiymət gözləntiləri yüksəlmişdir.

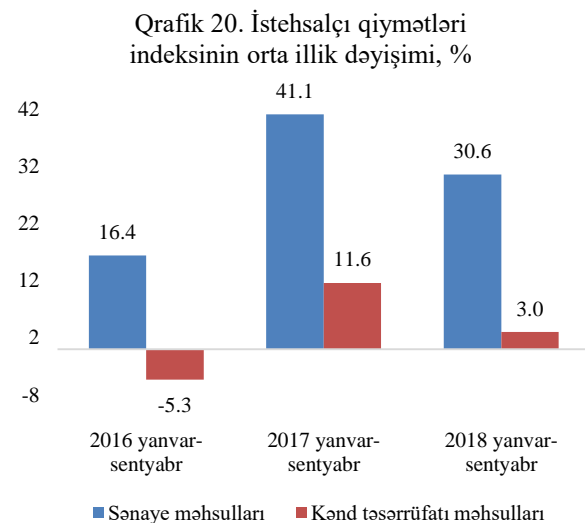
İstehsalçı qiymətləri indeksi.

DSK-nın məlumatlarına əsasən ölkə daxilində istehsal olunan bütün mal və xidmətlərin qiymət dəyişməsinə əks etdirən ÜDM deflyatoru 2018-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində 14,9 % təşkil etmişdir. Bu da əsasən dünya bazarında neftin qiymətinin artımı ilə əlaqədardır.

İstehsalçı qiymətləri indeksi sənaye məhsulları üzrə daha çox dəyişmişdir. Ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən sənaye məhsullarının

istehsalçı qiymətləri indeksi 30.6% artmışdır. Qiymət dəyişimi daha çox mədənçıxarma sənayesində və elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı sahəsində qiymətlərinin yüksəlməsi (müvafiq olaraq 39.9% və 35.9%) ilə bağlıdır.

Qiymət artımı emal sənayesi üzrə 13.5% təşkil etmişdir. Sahə üzrə ən çox bahalaşma bütün məmulatlarının istehsalı (25.3%), poliqrafiya fəaliyyəti (25.3%), neft məhsullarının (18.4%), və rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı (12.1%) sənayesinin payına düşür.

Mənbə: DSK

2018-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətlərində 3%-lik artım müşahidə olunmuşdur. Eyni dövrdə qiymətlər heyvandarlıq məhsulları üzrə 4.3%, meşə təsərrüfatı məhsulları üzrə isə 1.3% artmışdır. Dövr ərzində bitkiçilik məhsulları 1.3% bahalaşmışdır.

2018-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində nəqliyyat xidmətlərinin qiymətləri 1.1% azalmışdır. Nəqliyyatda yükdaşıma xidmətlərinin qiymətinin 1.4% azalmasına baxmayaraq, sənişin daşıma xidmətlərinin qiyməti 0.7% artmışdır. Bununla yanaşı, poçt və kuryer xidmətlərinin qiyməti 0.1% artmış, rabitə xidmətlərinin qiyməti isə 0.3% azalmışdır. Rabitə xidmətlərinin qiymətində azalma internet rabitəsi üzrə qiymətlərinin 2.6% azalması ilə əlaqədardır.

III. PUL VƏ MƏZƏNNƏ SİYASƏTİ

3.1. Valyuta bazarı və manatın məzənnəsi

2018-ci ilin 9 ayında valyuta bazarı özünü tənzimləmə rejimində fəaliyyət göstərmiş və manatın xarici valyutalara nəzərən məzənnəsi tədiyə balansı üzrə meyllərə uyğun formalaşmışdır.

Ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinin artması ilə əlaqədar 2018-ci ilin 9 ayında valyuta bazarının hər iki seqmentində - qeyri-nağd və nağd valyuta bazarlarında əməliyyatların həcmnin artması müşahidə edilmişdir.

Qeyri-nağd valyuta bazarında aparılmış əməliyyatların həcmi 17.7 mlrd. ABŞ dollar ekvivalentində² olmuşdur. Dövr ərzində qeyri-nağd valyuta bazarında əməliyyatların 84%-i ABŞ dollarında, 16%-i digər valyutalarda aparılmışdır.

Qeyri-nağd valyuta əməliyyatlarının 66.9%-i banklararası valyuta bazarında (BVB), 33.1%-i isə bankdaxili valyuta bazarında (BDVB) aparılmışdır.

Hesabat dövründə BVB-də ABŞ dolları ilə aparılmış əməliyyatların 53.6%-i bankların valyuta mövqeyinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar olmuşdur. BVB-da valyuta əməliyyatları üzrə dövriyyə əsasən “Bloomberg” platformasında aparılan əməliyyatlar hesabına formalaşmışdır.

BDVB-də valyuta əməliyyatlarının həcmi 11.8 mlrd. dollar ekvivalentində olmuşdur ki, bunun da 51.2%-ni ABŞ dolları ilə əməliyyatlar təşkil etmişdir. BDVB-də valyuta əməliyyatlarının 92.6%-i hüquqi şəxslərlə aparılan valyuta əməliyyatları təşkil etmişdir.

Banklar tərəfindən nağd xarici valyutanın alqı-satqısı üzrə aparılmış əməliyyatların həcmi hesabat dövründə 5 mlrd. ABŞ dolları

² ABŞ dolları, Avro, İngilis funt sterlinqi, Rus rublu ilə əməliyyatlar daxil olmaqla

ekvivalentində olmuşdur. Bunun 3.9 mlrd. dollarını və ya 78%-ni ABŞ dolları ilə aparılmış əməliyyatlar təşkil etmişdir.

2018-ci ilin 9 ayında da Mərkəzi Bankda Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) valyuta satışlarının həyata keçirilməsi məqsədilə hərracların təşkili davam etdirilmişdir. Valyuta hərracları həftədə iki dəfə keçirilir, hər bir hərracın parametrləri haqqında məlumatlar hərrac başlamazdan əvvəl “Bloomberg” terminalı vasitəsilə bazar iştirakçılara elan edilir.

2018-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən ümumilikdə 75 valyuta hərracı keçirilmişdir. Dövr ərzində ARDNF-in xarici valyuta satışları 4289.4 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında da manatın rəsmi məzənnəsi banklararası əqdlər üzrə orta məzənnə (“Bloomberg” platformasında

hərraclar və hərracdan kənar əməliyyatlar nəzərə alınmaqla) əsasında müəyyən edilmişdir.

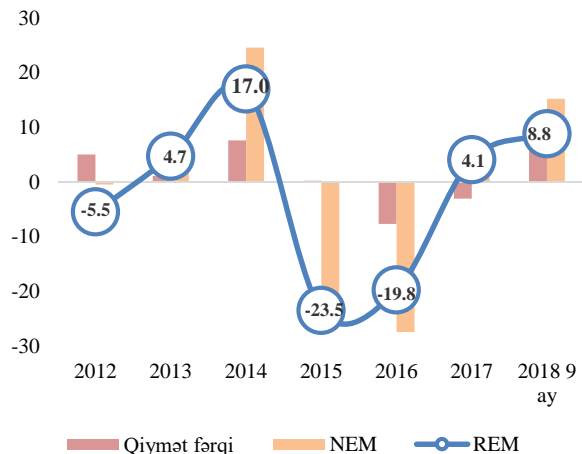
Dövr ərzində manatın ABŞ dollarına qarşı orta günlük rəsmi məzənnəsi 1.7000 manat təşkil etmişdir. Banklar tərəfindən müəyyən edilən xarici valyutanın alış-satış məzənnələri rəsmi məzənnəyə yaxın olmuşdur. Dövr ərzində kommertiya banklarının orta günlük alış məzənnəsi 1.6960, satış məzənnəsi isə 1.7023 manat təşkil etmişdir. Rəsmi məzənnə ilə kommertiya banklarının orta günlük alış məzənnəsi arasında fərq 0.2% (0.004 manat), satış məzənnəsi ilə isə 0.1% (0.0023 manat) olmuşdur.

Dövr ərzində manat ABŞ dollarına qarşı 0.01%, Türki lirasinə qarşı 58.3%, Avroya qarşı 2.6%, İngiltərə funt sterlinqinə qarşı 2.9%, Rus rubluna qarşı 13.9% möhkəmlənmişdir.

İkitərəfli məzənnələrin dinamikası çoxtərəfli məzənnənin dinamikasına da təsir göstərmişdir. 9 ayda manatın qeyri-neft sektoru üzrə

ümumi ticarət çəkili real effektiv məzənnəsi 8.8% möhkəmlənmişdir.

Qrafik 21. REM-in dəyişməsi,%-lə

Mənbə: AMB

NEM-in 15.2% bahalaşması REM-ə artırıcı, tərəfdaş ölkələrlə inflyasiya fərqləri isə azaldıcı təsir etmişdir. 2014-cü ilin sonundan bəri isə manatın real effektiv məzənnəsi 30.6% ucuzlaşmışdır ki, bu da qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətini dəstəkləyən faktordur.

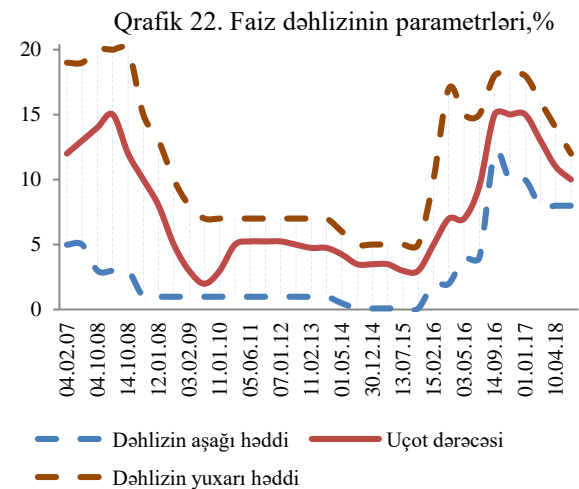
3.2. Pul siyasəti alətləri

2018-ci ilin 9 ayında pul siyasəti alətlərinin parametrləri monetar şəraitin normallaşdırılması istiqamətində dəyişmişdir.

Hesabat dövründə Mərkəzi Bank makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsi proseslərini və son makroiqtisadi proqnozları nəzərə almaqla özünün likvidlik əməliyyatları üzrə faiz dəhlizinin parametrlərinə zəruri korreksiyalar etmişdir. Uçot dərəcəsinin mərhələli şəkildə 15%-dən 10%-ə, faiz dəhlizinin yuxarı həddinin 18%-dən 12%-ə, aşağı həddinin isə 10%-dən 8%-ə endirilməsi barədə qərarlar qəbul edilmişdir.

Hesabat dövründə iqtisadiyyatın pula tələbin təmin edilməsi və likvidliyin effektiv idarə olunması məqsədilə Mərkəzi Bank müxtəlif müddətli (7 günədək, 14 günlük, 28 günlük və s.) çərçivə və açıq bazar əməliyyatlarını aktiv saxlamışdır. Cari ilin 9 ayı ərzində kredit aktivliyinin yüksəlməsinə baxmayaraq bank

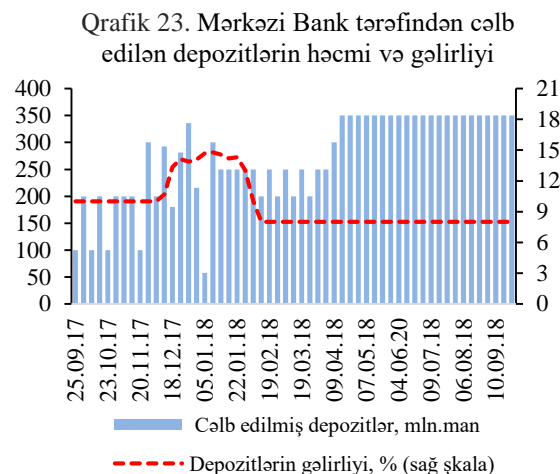
sisteminin likvidlik mövqeyində iri həcmli profisiti qalmaqda davam etmişdir. Bu da Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi sterilizasiya əməliyyatlarına yüksək tələbi şərtləndirir.

Mənbə: AMB

2018-ci ilin 9 ayında Mərkəzi Bank milli valyutada sərbəst vəsaitlərin cəlb olunması üzrə 41 depozit hərracı, notların yerləşdirilməsi üzrə 37 hərrac keçirmişdir. Depozit əməliyyatları vasitəsilə vəsaitlər 14 gün müddətinə cəlb edilmiş, notlar isə 28 gün müddətinə yerləşdirilmişdir. Hesabat dövrünün sonuna depozit hərracları və notların yerləşdirilməsi vasitəsilə cəlb edilən

vəsaitin cəmi qalığı 1.75 mlrd. manat olmuşdur.

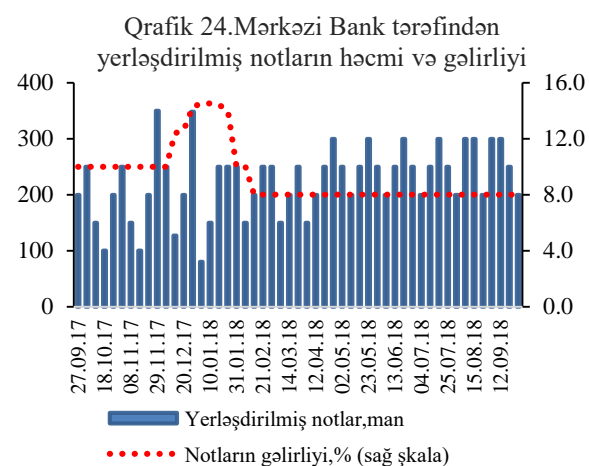

Mənbə: AMB

Bundan depozit əməliyyatları ilə cəlb edilmiş vəsaitlər 700 mln. manat, notların yerləşdirilməsi nəticəsində cəlb edilən vəsaitlər isə 1050 mln. manat təşkil etmişdir. Cari ilin 9 ayının sonuna depozit hərracları və notların yerləşdirilməsi vasitəsilə cəlb edilən vəsaitin qalığı ilin əvvəli ilə müqayisədə 9.7% azalmışdır.

Dəhlizin aşağı həddinin aşağı salınması ilə sterilizasiya əməliyyatları üzrə gəlirliyin aşağı düşməsinə baxmayaraq tələb təklifi keçirilən depozit hərraclarında 2.6 dəfə, notların yerləşdirilməsi üzrə hərraclarda isə 2.4 dəfə üstələmişdir.

Bu bank sistemində izafi likvidliyin yüksək olduğunu göstərir.

Mənbə: AMB

Depozit və qısamüddətli notların yerləşdirilməsi üzrə əməliyyatlar izafi pul təklifinin sterilizasiyası ilə yanaşı pul bazarının inkişafı və bununla da, pul siyasəti üzrə əməliyyat çərçivəsinin təkmilləşdirilməsinə, banklararası bazarın inkişaf etdirilməsinə də müsbət təsir göstərir. Mərkəzi Bankın sterilizasiya alətləri üzrə gəlirlik pul bazarının vacib representativ göstəricisinə çevrilməklə digər faiz dərəcələrinin səviyyəsinin formalaşmasına təsir göstərməkdədir.

Qeyd etmək lazımdır ki, cari ilin yanvar-fevral aylarında açıq bazar

əməliyyatları olaraq depozit əməliyyatları və notların yerləşdirilməsi üzrə faiz dərəcələri müvafiq olaraq uçot dərəcəsinə yaxın səviyyədə formalaşsa da, sonradan kredit aktivliyinin zəif bərpası və bank sistemində iri həcmli struktur likvidliyi şəraitində açıq bazar əməliyyatları üzrə faiz dərəcələri faiz dəhlizinin aşağı həddinə yaxın səviyyədə bərqərar olmuşdur.

2018-ci ilin 9 ayında məcburi ehtiyat normaları dəyişməz saxlanılmışdır.

Cədvəl 4. Məcburi ehtiyat norması, %

	<i>Xarici valyutada öhdəliklər üzrə</i>	<i>Manatla və qiymətli metallarda öhdəliklər üzrə</i>	<i>Qeyri-rezident maliyyə sektorundan cəlb edilmiş üzrə</i>
01.05.2011	2	2	2
01.07.2011	3	3	3
01.08.2014	2	2	2
01.03.2015	0.5	0.5	0.5
30.12.2015	0.5	0.5	0.5
03.03.2016	1	0.5	0

Mənbə: AMB

Hesabat dövründə banklar tərəfindən milli valyutada cəlb edilmiş öhdəliklər, həmçinin qiymətli metallarda cəlb edilmiş öhdəliklər üzrə məcburi ehtiyat norması 0.5%, xarici valyutada cəlb edilmiş öhdəliklər üzrə 1%, qeyri-rezident maliyyə sektoru qarşısında öhdəliklər və beynəlxalq maliyyə institutları ilə hesablaşmalar üzrə 0% olmuşdur.

Dövr ərzində məcburi ehtiyat normalarının ortalama mexanizmi əsasında tətbiqi davam etmişdir ki, bu da banklara likvidliyin çevik idarə edilməsinə müsbət təsir göstərən amillərdən biri olmuşdur.

Aparılmış monitorinqlərin nəticələrinə əsasən hesabat dövrü üzrə bütün aylarda bankların Mərkəzi Bankdakı müxbir hesablarının toplam qalıqları dövr üçün məcburi ehtiyat kimi saxlanmalı olan cəmi vəsaitlərin həcmi əhəmiyyətli üstələmişdir.

3.3. Pul təklifi

2018-ci ilin 9 ayında pul təklifi iqtisadiyyatın tələbinə uyğun olaraq artmışdır

Dövr ərzində pul təklifi iqtisadiyyatın pula olan tələbinin ödənilməsinə və ödənişlərin fasiləsizliyinə kifayət edəcək səviyyədə olmuşdur. 2018-ci ilin 9 ayında manatla pul bazası 3.8% artmış və dövrün sonuna 8871.5 mln. manat təşkil etmişdir. Fiskal sektor və bank sisteminin likvidlik mövqeyi pula tələbin mühüm amilləri olaraq qalmışdır. Mərkəzi Bank tərəfindən sterilizasiya əməliyyatlarının qalığının azaldılması fiskal əməliyyatların pul bazasına azaldıcı təsirini qismən kompensasiya etmişdir.

Hesabat dövründə manatla pul bazasının struktur elementi olan dövriyyədəki nağd pulun həcmi 7.5% azalmışdır. Manatla müxbir hesabların qalığı isə 3.6 dəfə artmışdır.

İlin əvvəlindən manatla geniş pul kütləsi (M2) 8.3% artmış və dövrün sonuna 13498.9 mln. manat təşkil etmişdir.

Cədvəl 5. Pul aqreqləri, mln. manat

	01.07.17	01.01.18	01.10.18	<i>i.ə.n. %-lə</i>
M0	6774.4	7490.3	6878.4	-8.2
M1	9263.4	10544.2	11108.1	5.4
M2	11435.9	12466.4	13498.9	8.3
M3	20973	22772.1	23146.4	1.6

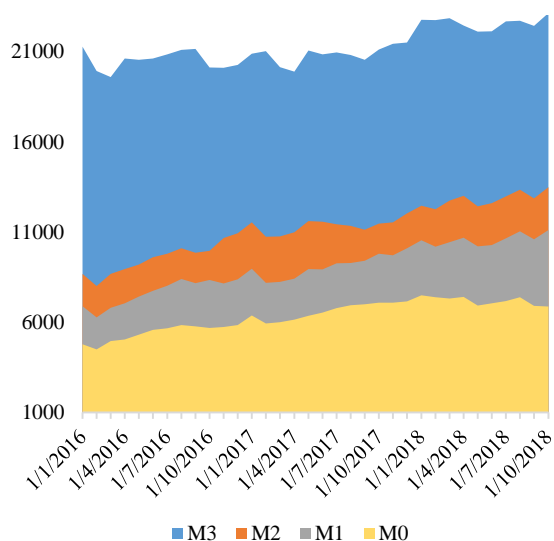
Mənbə: AMB

Manatla pul kütləsinin (M2) strukturunda nağd pul kütləsi, fiziki şəxslərin əmanətləri və hüquqi şəxslərin depozitləri fərqli dinamika nümayiş etdirmişlər. Dövr ərzində nağd pul kütləsi 8.2% azaldığı halda, fiziki şəxslərin manatla əmanətləri 21.2%, hüquqi şəxslərin manatla depozitləri isə 27.8% artmışdır.

Manatla tələb olunanadək əmanət və depozitlər 34.6%, müddətli əmanət və depozitlər isə 8.8% artmışdır.

Hesabat dövründə geniş pul kütləsi (M3) ilin əvvəlinə nəzərən 1.64% artmış və dövrün sonuna 23146.4 mln. manat təşkil etmişdir.

Qrafik 25. Pul aqreqlarının dinamikası, mln. manat

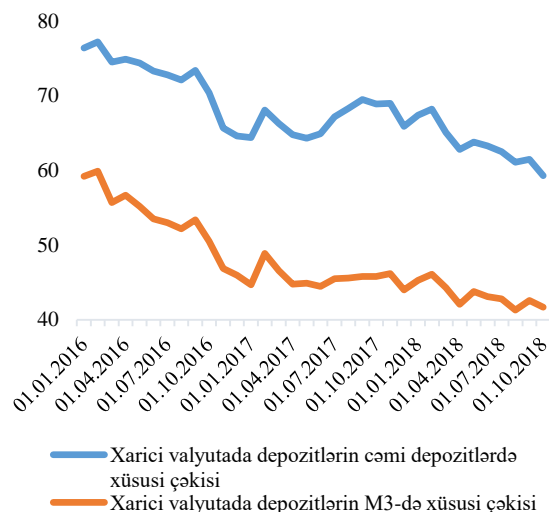

Mənbə: AMB

2018-ci ilin 9 ayında bank depozitlərinin dollarlaşma səviyyəsində azalma meyili davam etmişdir. Belə ki, milli valyutada cəmi əmanət və depozitlər 23.8% artmış, xarici valyutada isə 2.5% azalmışdır.

Xarici valyutada əmanət və depozitlərin M3 pul aqreqlərində xüsusi çəkisi dövrün əvvəlində 45.3%, 9 ayın sonunda isə 41.7% təşkil etmişdir.

Qrafik 26. Dollarlaşma, %

Mənbə: AMB

Dövr ərzində fiziki şəxslərin əmanətləri üzrə dollarlaşma ilin əvvəlindəki 66.5%-dən 62.6%-ə enmişdir.

İstifadə olunmuş qrafik və cədvəllər

Qrafiklər

Qrafik 1	İƏİT ölkələrində biznes və istehlak inam indeksləri -----	5
Qrafik 2	Əmtəə qiymətləri indeksi-----	7
Qrafik 3	Dünya neft bazarı-----	8
Qrafik 4	Mərkəzi banklarının faiz dərəcələri-----	9
Qrafik 5	Qlobal maliyyə indekslərinin dinamikası -----	10
Qrafik 6	Azərbaycanın ticarət tərəfdaşları üzrə iqtisadi artım-----	13
Qrafik 7	Ticarət balansı-----	14
Qrafik 8	Ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr -----	14
Qrafik 9	2018-ci ilin 9 ayında bəzi məhsullar üzrə ixracın dəyişimi -----	15
Qrafik 10	2018-ci ilin 9 ayında bəzi məhsullar üzrə idxalın dəyişimi-----	16
Qrafik 11	Ölkəyə daxil olan pul baratları -----	16
Qrafik 12	Xarici mənbələrdən əsas kapitalla investisiya qoyuluşları -----	17
Qrafik 13	İstehlak bazarında satışların dəyişməsi-----	18
Qrafik 14	İqtisadi artımın sektorlar üzrə bölgüsü -----	22
Qrafik 15	2018-ci ilin 9 ayında sahələr üzrə yaradılan əlavə dəyərin artımı-----	22
Qrafik 16	İqtisadi fəal əhalinin sayı -----	23
Qrafik 17	Orta illik inflyasiya -----	24
Qrafik 18	İnflyasiyanın miqyası-----	24
Qrafik 19	İstehlakçı qiymətləri indeksi -----	25
Qrafik 20	İstehsalçı qiymətləri indeksinin orta illik dəyişimi -----	26
Qrafik 21	REM-in dəyişimi-----	30
Qrafik 22	Faiz dahlizinin parametrləri -----	31
Qrafik 23	Mərkəzi Bank tərəfindən cəlb edilən depozitlərin həcmi və gəlirliliyi -----	31
Qrafik 24	Mərkəzi Bank tərəfindən yerləşdirilmiş notların həcmi və gəlirliliyi -----	32
Qrafik 25	Pul aqreqatlarının dinamikası -----	35

Qrafik 26	Dollarlaşma -----	35
-----------	-------------------	----

Cədvəllər

Cədvəl 1	İqtisadi artım proqnozları-----	12
Cədvəl 2	Ticarət şəbəkələrində xərc istiqamətlərinin payı -----	19
Cədvəl 3	İnvestisiya mənbələri -----	21
Cədvəl 4	Məcburi ehtiyat norması -----	33
Cədvəl 5	Pul aqreqləri -----	34

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı

Tel.: (+99412) 493 11 22

<http://www.cbar.az>

Ünvan: AZ1014, Bakı, R.Behbudov küçəsi, 90